

บันได

บทกวี วรรณคดี

...เกิดมาเป็นบันได
เกิดมาเป็นบันได
ไม่เคยจะบัน
ไม่เคยได้เถียง

ให้คนเขาก้าวขึ้นไป
ถูกเหยียบถูกย่ำรำไป
ไม่เคยจะเบี่ยง
ขอความเห็นใจ...

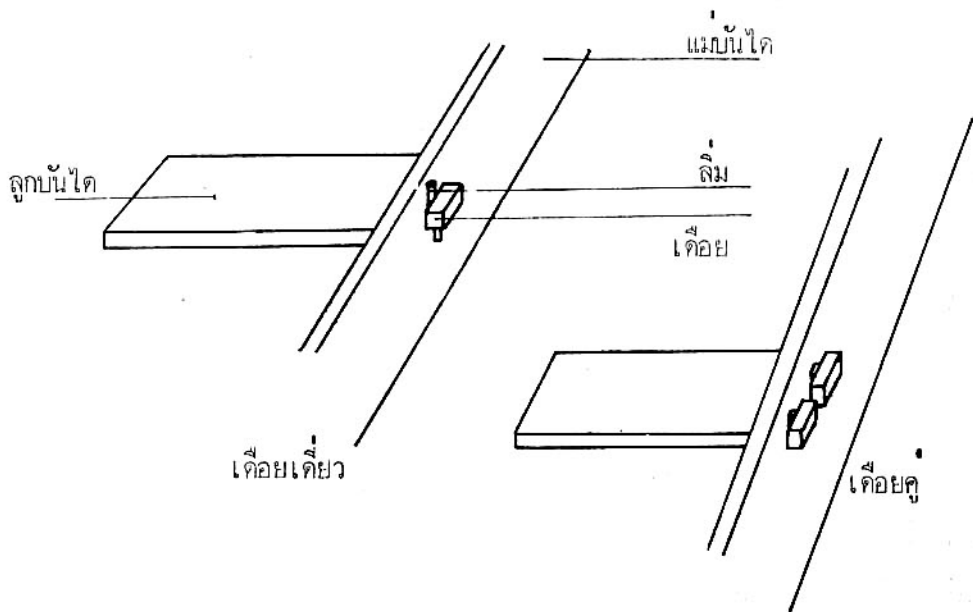
พอพูดถึงบันไดใคร ๆ ก็รู้จักเพราะเคยขึ้นลงกันอยู่เป็นประจำ แต่ถ้าอยากจะถามอะไรที่เกี่ยวกับบันไดลึกซึ้งไปกว่านี้ คิดว่าน้อยคนนักที่จะให้คำตอบเป็นที่น่าพอใจได้ ทั้ง ๆ ที่บันไดก็เป็นสิ่งจำเป็นต่อชีวิตประจำวันอย่างหนึ่ง ถ้าจะลองสำรวจที่อยู่อาศัยของผู้คนตามภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศตั้งแต่เหนือจรดใต้ และตะวันออกถึงตะวันตกก็อาจพบได้ว่าบ้านเรือนมีทั้งที่ปลูกคร่อมดินไม่ติดบันไดและที่ปลูกยกพื้นเหนือระดับพื้นดินซึ่งจะต้องมีบันไดเป็นส่วนประกอบผู้ที่นิยมปลูกบ้านไม่ยกพื้นก็ไม่มีเหตุจำเป็นอันใดที่จะต้องมีบันได เห็นง่าย ๆ อย่างเช่นกระต๊อบกระท่อม เถียงนา ขน้าน้อยและโรงทมิถัว (ที่เก็บถั่วแห้ง) ของชาวไร่แถบสุวรรณโลกหรือศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย การปลูกบ้านชนิดที่ไม่มีบันไดเช่นนี้อาจเป็นเพราะสาเหตุหลายประการด้วยกัน อาทิ บังคับด้านสภาพแวดล้อม

กล่าวคือถ้าอยู่ในที่สูงตามป่าเขาและมีลมแรง การปลูกบ้านมีบันไดคงเป็นเรื่องที่ต้องเสี่ยงต่อภัยธรรมชาติพอสมควรอาจเป็นเพราะเหตุนี้ได้ไหมที่ทำให้ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ จึงต้องปลูกบ้านคร่อมดิน นอกจากนี้การอาศัยพักพิงเพียงชั่วคราวก็คงเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ผู้อยู่อาศัยยังไม่ปลูกบ้านชนิดที่ต้องใช้บันได อย่างไรก็ตามเมื่อมีฐานะดีหรือตั้งถิ่นฐานเป็นการถาวรก็จะเปลี่ยนไปปลูกบ้านที่มีความมั่นคงแข็งแรง ซึ่งอาจจะเป็นชั้นเดียวยกพื้นหรือมากกว่านั้นซึ่งจะขาดบันไดมิได้

เมื่อพิจารณาจากลักษณะของการทำบันไดเท่าที่ผู้เขียนได้พบมาแล้วเห็นว่าพอจะแยกบันไดออกเป็น 2 รูปแบบใหญ่ ๆ คือบันไดที่บิและบันไดโปรง อย่างแรกหมายถึงบันไดที่มีพื้นรองรับลูกบันไดอยู่โดยตลอด ส่วนมากมักใช้กับเรือนขนาดใหญ่ บันไดจะตอกติดกับตัวเรือน ดังจะ

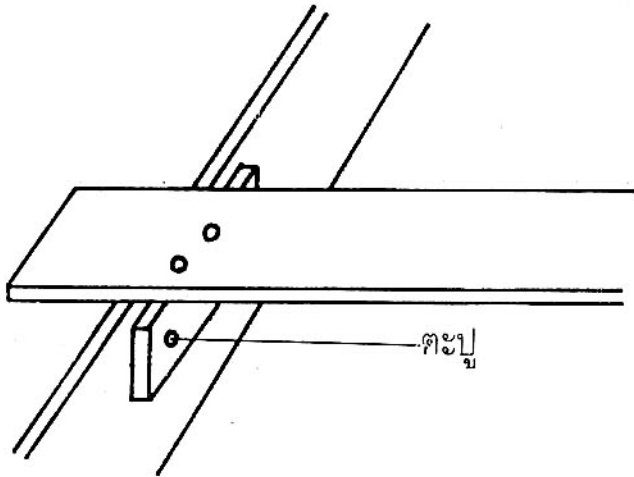
เห็นได้จากเรือนปั้นหยาหลายหลังในเขตตัวเมือง สุโขทัยปัจจุบันและบันไดที่ชาวนาในท้องถิ่น จังหวัดสุโขทัยสร้างไว้ให้วัวขึ้น-ลงสู่โรงเรือน ดังภาพประกอบที่ 1 แต่บันไดที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในหมู่บ้านตามชนบทได้แก่บันไดชนิดโปรง ซึ่งมีเพียงแม่และลูกบันได ถ้าดูจากการเข้าไม้ก็จะเห็นได้ว่บันไดโปรงมีทั้งชนิดบันไดเจาะและบันไดตีแปะ กล่าวคืออย่างแรกนั้นจะเจาะแม่

5 ชั้นก็จะให้มีลูกบันไดเดียวทะลุเช่นข้างต้นในชั้นที่ 3 และในกรณีบันได 7 ชั้น ลูกบันไดเดียวทะลุก็จะเลื่อนขึ้นไปเป็นชั้นที่ 4 (ดังเช่นที่ปรากฏในภาพประกอบที่ 2) การใส่ลูกบันไดเดียวทะลุจะช่วยให้ตัวแม่บันไดทั้งซ้ายขวากระชับแน่นไม่โยกเยกและหลวมคลอนเวลาขึ้นลง ส่วนบันไดลูกอื่น ๆ นั้นจะฝังซ่อนอยู่ในตัวแม่บันไดทั้งซ้ายขวา แต่ถ้าเป็นบันไดไม้ไผ่จะไม่

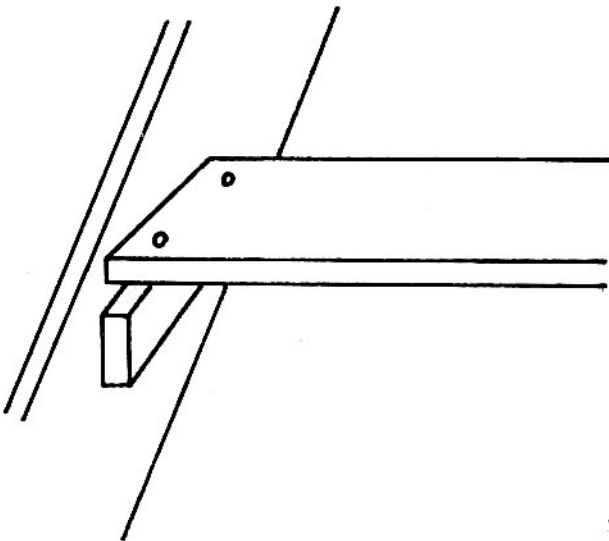
บันไดเพื่อสอดลูกใส่เข้าไปยังชั้นต่าง ๆ ปกติจะเจาะแม่บันไดตรงบริเวณที่จะใส่ลูกชั้นต้น (จากพื้นดินขึ้นไป) และลูกสุดท้าย (ที่จะก้าวขึ้นสู่พื้นเรือน) ให้ทะลุแล้วสอดเดียวลูกบันไดให้ไพล่ออกไปทั้ง 2 ข้าง โดยมีลิ้มดอกขนานบระหว่างตัวแม่บันไดและเดียวลูกบันไดซึ่งอาจมีทั้งเดียวเคียวและเดียวคู่ดังรูปลายเส้นข้างบนนี้ บางแห่งก็ไม่ใส่ลิ้ม แต่ถ้าเป็นบันได

หยักเดียว เพียงแค่สอดลูกบันไดเข้าไปในตัวแม่บันไดแล้วดอกลิ้มระหว่างแม่และลูกบันไดเพื่อให้มันคงไม่พลิกหมุนเมื่อใช้ไปนานวัน เพราะธรรมดาแล้วเดียวลูกบันไดมักสีกกร่อนและผูกหักไปก่อนส่วนอื่น ๆ ของบันได สำหรับบันไดตีแปะนั้นจะนำลูกบันไดมาตีติดเข้าไปกับตัวแม่บันไดโดยมีวิธีการสร้างบันไดชนิดนี้ได้หลายอย่าง

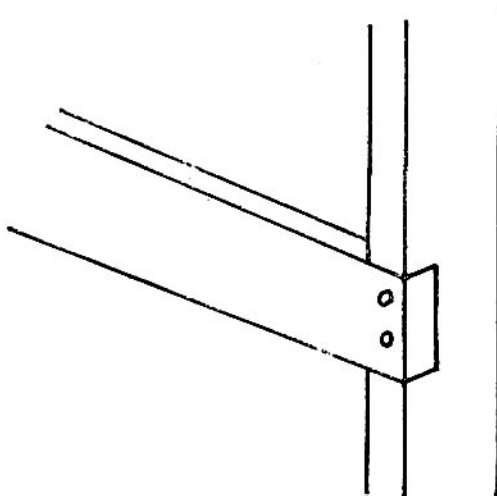

1) ดีแปะธรรมดา

2) ดีแปะแบบมีไม้รองรับตั้งรูปประกอบต่อไปนี้

3) ดีแปะเจาะคือเจาะแม่บันไดทั้งซ้ายขวาเพื่อใส่ลูกบันได ขณะเดียวกันจะมีไม้รองรับลูกบันไดอีกชั้นหนึ่ง ความจริงแล้วถ้าดูจากรูปข้างล่างก็จะเห็นว่าบันไดชนิดนี้คือการประสานประสานระหว่างบันไดเจาะและบันไดดีแปะ

4) ดีแปะในร่องแม่บันได ทำได้โดยการเจาะแม่บันได (ด้านสันบน) แล้วฝังลูกบันไดพร้อมตอกตะปูอย่างเช่นในรูปประกอบต่อไปนี้

ตัวลูกบันไดนั้นมันมีทั้งที่ตัดขนาดให้พอดีกับตัวแม่บันไดและชนิดที่ให้ลูกบันไดยาวเลยแม่บันไดออกมา ส่วนใหญ่ไม่ใส่ลิ้ม บันไดโปร่งทั้งชนิดลูกเจาะและตีแปะที่กล่าวมานี้ อาจจะตอกติดกับพื้นกระเบื้องบ้าน แต่ในหมู่บ้านชาวไร่หลายท้องถิ่นเช่นแถบอำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ อำเภอพนัสนิคม จังหวัดลพบุรีและอำเภอศรีมหา จังหวัดสุโขทัย ฯลฯ จะไม่ตอกบันไดติดตายตัว เนื่องจากจะเก็บบันไดขึ้นไว้บนบ้านระหว่างที่หลับนอนหรือเมื่อไม่มีใครอยู่บ้าน ทั้งนี้เพื่อกันสัตว์เลื้อยเช่นสุนัขและไก่ขึ้นไปบนบ้าน บางบ้านจะใช้เชือกหรือโซ่ผูกลูกบันไดขึ้นบนสุดกับราวหรือพื้นกระเบื้องบ้าน เมื่อเวลาออกไปข้างนอกก็จะผลักตัวบันไดให้พ้นออกไปจากตัวบ้านหลายคนอาจจะใช้สังกะสีทั้งแผ่นหรือผ้าปิ๊ปใส่ของดีแผ่ออกเป็นแผ่นเข้ากับไม้เพื่อใช้เป็นที่พักบันได แต่บางทีหากหาวัสดุดังกล่าวข้างต้นไม่ได้ก็อาจจะใช้แขนงไม้ไผ่ หรือหนามพุทราผูกมัดเข้าเป็นแผงปิดบันไดได้เช่นกัน บันไดเคลื่อนที่เช่นนี้มักเล็กและมีน้ำหนักเบากว่าบันไดซึ่งตอกติดตายตัว ทั้งนี้เพื่อสะดวกต่อการเคลื่อนย้ายและจัดเก็บด้วย บางครั้งอาจจะยกบันไดนี้ไปใช้ป็นป้ายเพื่อกิจอย่างอื่นอีกเช่น ใช้พาดกับยุงเพื่อนำข้าวเปลือกเข้าไปเก็บหรือนำออกไปแปรรูปบางทีเมื่อจะต้องเก็บพลุนค้างสูงๆ หรือผลไม้บางอย่างหนึ่งก็จะได้อาศัยบันไดเพื่อการเหล่านี้ เป็นที่น่าสังเกตว่าบันไดชนิดเคลื่อนที่

มักมีตัวแม่บันไดยาวเลยพื้นเรือนไปเป็นฟุต ที่เป็นเช่นนี้ก็คงเนื่องมาจากจะได้อาศัยจับถือหัวบันไดเวลาขึ้น-ลงหรือเมื่อจะเก็บบันไดขึ้นเรือน

เท่าที่ทำการสำรวจมาพบว่าในภาคกลางของประเทศนั้นบ้านเรือนของชาวนาชาวไร่ไม่ค่อยทำหลังคาคลุมบันไดกันอย่างแพร่หลายเหมือนเช่นแถบภาคเหนือซึ่งอาจจะใช้แป้นเกล็ด (ทำด้วยไม้) กระเบื้องหรือสังกะสีเป็นวัสดุมุงหลังคาบันได ชาวนาที่บ้านทุ่งโฮ้ง จังหวัดแพร่และบ้านดู่ใต้ จังหวัดน่านต่างให้ความเห็นว่าการมีหลังคาดังกล่าวป้องกันเนื้อไม้บันไดไม่ให้ผุกร่อนในเร็ววัน อีกทั้งยังก่อให้เกิดความร่มรื่นตรงบริเวณหน้าบ้านส่วนนั้นด้วย ผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและค้าขายหาบเร่ไม่ค่อยนิยมติดราวบันไดด้วยเห็นว่าเป็นสิ่งกีดขวางเวลาขึ้นลงแต่ในบ้านสองชั้นมักจะติดราวไว้กับบันไดที่จะขึ้นไปสู่ชั้นที่สอง

ก่อนที่จะรู้จักเลื่อยไม้แปรรูปนั้นผู้คนในท้องถิ่นชนบทโดยทั่วไปใช้ไม้ไผ่ปลูกลงสร้างบ้านเรือนเป็นหลัก ไม้ไผ่ที่เห็นว่าทำบันไดได้คงทนได้แก่ไม้ไผ่สีสุกและไม้ไผ่ป่าที่มีรูปปล้องเล็กเนื้อหนาและแก่จัดจนผิวนอกออกเป็นสีน้ำตาล ลูกบันไดไม้ไผ่มีทั้งอย่างกลมที่ตัดไม้ไผ่มาทำโดยตรงเลือกบริเวณที่ไม่มีปมข้อปล้องเพื่อว่าเวลาเหยียบขึ้นลงจะได้ไม่เจ็บเท้า นอกจากนี้บางบ้านอาจผ่าซีกไม้ไผ่หนาๆ ลบเหลี่ยมเกลาวผิวไม้ไม่ให้มี

คมเพื่อใช้เป็นลูกบันได ต่อมาเมื่อมีเครื่องมือช่างไม้ เช่น เลื่อย ขวานและสิ่วก็เริ่มเปลี่ยนมาใช้ไม้เนื้อแข็งหรืออย่างที่เราเรียกตามภาษาชาวบ้านว่า “ไม้จริง” เป็นวัสดุสำคัญในการทำบ้านเรือน กระนั้นก็ยังไม่ค่อยพิถีพิถันในการแปรรูปไม้เพื่อใช้เป็นส่วนประกอบต่างๆ ของบ้านเท่าใดนัก จึงเห็นได้ว่าเสา พื้นบ้าน ช่อ รอดและแปะลาจะมีรูปร่างหน้าตาหยาบและมีน้ำหนักรวมๆ กัน บันไดด้วยแล้วเห็นได้ชัดว่ายังคงจำลองเอาแบบอย่างมาจากบันไดไม้ไผ่ที่เคยใช้มาแต่ก่อน ดังจะเห็นได้ว่าทั้งแม่และลูกบันไดทำมาจากต้นไม้โดยตรงโดยมิได้เลื่อยแปรรูปให้เปลี่ยนไปจากลักษณะธรรมชาติของต้นไม้เท่าใดนัก เพียงแต่ใช้ขวานโยนตากเกลาให้ไม้ดูกลมเกลี้ยงก็ใช้ทำบันไดได้ ครั้นเมื่อช่างไม้พื้นบ้านได้เห็นเป็นแบบอย่างการก่อสร้างบ้านเรือนที่ใช้บันไดไม้แปรรูปจากที่อื่น จึงจำเอารูปแบบเช่นนั้นไปใช้ในห้องถิ่นของตน ชาวบ้านยังทะเลาะ อำเภอร่องทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เพิ่งจะใช้ไม้จริงทำบันไดชนิดลูกแบน (เหมือนอย่างเช่นที่เราคุ้นเคยกันในปัจจุบัน) เมื่อราวๆ 20 ปีมานี้ ผู้คนที่นั่นให้ความเห็นว่าการทำบันไดลูกแบนนั้นยากพอสมควร เพราะหากทำลูกบันไดไม่ดี ตั้งบันไดไม่ได้มุกกับพื้นดินและพื้นบ้านก็จะเกิดปัญหาเวลาขึ้น-ลง เช่นถ้าบันไดชันเกินไปเวลาลงอาจเสียหลักล้มคว่ำลงมาได้ ในทางตรงกัน-

ข้าม หากวางบันไดนอนยาวเหยียดจนเกินไปก็ต้องใช้ลูกบันไดมาก และดูลาดเหมือนสะพานซึ่งไม่ค่อยเป็นที่นิยมนัก ผู้ที่จะทำบันไดลูกแบนจึงมักเป็นช่างที่มีความชำนาญทำบันไดเสร็จแล้วยังจะต้องนำมาลองเทียบเพื่อให้ได้มุกที่เหมาะสมและสะดวกต่อการขึ้น-ลง

“แบ่งเหี้ยนตามใจคนอยู่ มัดอยู่ตามใจคนนอน” การกล่าวเช่นนั้นของชาวเมืองน่านหรือชาวบ้านจากถิ่นอื่นบอกให้รู้ได้อย่างหนึ่งว่าการจะมีบ้านสักหลังนั้นมิใช่เพียงแต่นำวัสดุก่อสร้างมาประกอบกันให้มั่นคงแข็งแรงแล้วก็เข้าอยู่อาศัยได้ นอกจากวัสดุอุปกรณ์ ความรู้ทางช่าง แรงงาน และค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างแล้วการปลูกบ้านในห้องถิ่นชนบทยังจะต้องคำนึงถึงคติความเชื่อและข้อห้ามต่างๆ อีกด้วย สำหรับบันไดนั้นถือกันอย่างเคร่งครัดว่า ลูกบันไดจะต้องเป็นจำนวนคู่ ส่วนจะมากน้อยขึ้นเพียงไรนั้นก็สุดแต่ระดับความสูง-ต่ำของพื้นระเบียงบ้าน แต่เท่าที่พบมาเห็นว่า ชาวบ้านจะใช้บันได 5 และ 7 ชั้นค่อนข้างมาก ที่ให้ใช้ลูกบันไดจำนวนชั้นดังกล่าวก็เพราะเชื่อว่า “ชั้นคู่คือบันไดดี ชั้นคี่คือบันไดคน” เช่นนี้จึงเห็นได้ว่าบันไดศาลเจ้าทั้งหลาย ทั้งพระภูมิเจ้าที่ ผีบรรพบุรุษตลอดจนผีไร่-ผืนา ฯลฯ จะมีจำนวนชั้นเป็นคู่ทั้งนั้น บางแห่ง เช่น บ้านยังทะเลาะ บ้านจรเข้สามพัน และอีกหลายหมู่บ้านในย่านอำเภอร่องทองจะถือว่า

ศาลผีที่มี 6 เสาเท่านั้นจึงจะติดบันได ถ้าเป็นศาลเสาเดียวหรือศาล 4 เสาเช่น ศาลเพียงตาก็คงไม่ต้องสร้างบันไดให้ผี แต่ในบางท้องถิ่นของภาคอีสานที่นับถือผีปู่ตา (ผีประจำหมู่บ้าน) ก็จะทำบันไดให้ทั้งๆ ที่ศาลตาปู่ก็มีแค่เสา ศาลผีมีบันไดตั้งแต่ 2 ชั้นขึ้นไป ผู้เขียนยังไม่เคยพบศาลผีที่ติดบันไดเกินไปกว่า 6 ชั้น อาจเป็นด้วยชาวบ้านสร้างศาลไว้เตี้ยๆ เพื่อสะดวกต่อการจัดเครื่องเซ่นไหว้ อย่างไรก็ตามถ้าหากเป็นศาลเจ้าขนาดใหญ่ ซึ่งจะประกอบพิธีทรงเจ้าบนศาลอย่างเช่น ศาลเจ้าพ่อศรีเทพของชาวบ้านศรีเทพเพชรบูรณ์ และศาลเจ้าพ่อร่มขาวของชาวบ้านบางแก้ว อำเภอบรรพตพิสัย นครสวรรค์ ศาลในลักษณะเช่นนี้กลับมีบันไดจำนวนแค่เช่นเดียวกับบ้านที่อยู่อาศัย ทั้งนี้คงเนื่องด้วยเห็นว่าเป็นสถานที่ซึ่งผู้คนจะขึ้นไปให้อัญเชิญเป็นประจำก็เป็นได้ อาจเป็นเพราะเหตุผลนี้จึงพบว่าแม้บันไดชั้นสูงเชิงตะกอนแบบเก่าหรือบันไดเมรุอย่างใหม่ต่างก็จะมีลูกบันไดจำนวนที่เท่าๆ กัน ที่สถานที่เช่นนี้จะเกี่ยวข้องกับผีสงายอยู่ด้วยก็ตาม

คติความเชื่อที่ว่าจำนวนลูกบันไดคือเป็นของที่คนไ้ยังปรากฏอยู่ในการทำบันไดเพื่อใช้ในกิจอื่นๆ อีก เช่น บันไดไม้ไผ่ที่ใช้ขึ้นซ่อมแซมอาคารบ้านเรือน ตามวัดมักมีบันไดเช่นนี้ไว้ใช้ในโอกาสต่างๆ อาทิ คราวมีเทศกาลงานบุญใช้ขึ้นขึ้นไปติดตั้งดอกกล่าโพงเพื่อโยงสายไปสู่เครื่องบน

ไฟและเครื่องขยายเสียง ชาวสวนหลายแห่งมีบันไดยาวๆ ไว้ตัดแต่งกิ่งและเก็บผลไม้ แต่พวงหรือไม้กระทุ้งที่ใช้ผูกตอกๆ กันติดกับต้นตาล ต้นมะพร้าวจะไม่จัดว่าเป็นบันได จึงไม่ได้ยึดถือคติในเรื่องของจำนวนชั้นพวงจะมีกี่ชั้นก็ไม่ใช่ไรขอให้ใช้ไต่เกาะขึ้นไปเก็บน้ำตาล และตัดลูกมะพร้าวได้ก็พอ นอกจากนี้ ชาวบ้านยังสร้างบันไดใช้กับยุงฉางข้าวอีกด้วยโดยเฉพาะแถบภาคเหนือที่นิยมปลูกยุงสูงๆ จำเป็นอย่างยิ่งจะต้องมีบันไดใช้ แต่หลายชุมชนในภาคกลางไม่ค่อยทำบันไดตายตัวติดอยู่กับยุงด้วยเกรงว่าไต่จะขึ้นมาจิกกินข้าวของในยุง จึงเก็บบันไดยุงไว้ที่อื่นเมื่อเสร็จกิจ

ชาวบ้านบางแห่งคงจะถือคติในเรื่องจำนวนลูกบันไดบ้านอย่างเคร่งครัดเพราะมีหลายกรณีที่น่าจะชี้ให้เห็นถึงการพยายามแก้ไขปัญหาในเรื่องนี้ดังที่ผู้ศึกษาได้พบว่าบ้านเรือนของชาวนาชาวไร่จำนวนไม่น้อยที่มีบันไดลูกสุดท้ายอยู่เลยระดับพื้นบ้านขึ้นไป ถ้าจะรื้อลูกบันไดชั้นนั้นออกก็จะได้จำนวนที่พอดี จึงต้องใช้ไปเช่นนั้น ทั้งๆ ที่ในทางปฏิบัติมันดูจะไม่ค่อยสะดวกต่อการขึ้น-ลงเท่าใดนัก เหตุนี้บางคนจึงแก้ปัญหาดังกล่าวโดยการย้ายบันไดชั้นดังกล่าวลงไปไว้ใต้บันไดชั้นล่างสุด ดูแล้วจะเห็นได้ว่าบันได 2 ลูกนี้อยู่ใกล้กันมาก และธรรมดาแล้วแทบจะไม่ค่อยได้ใช้ลูกบันไดที่แทรกเข้ามานี้แต่อย่างใด ด้วยอยู่ในระยะที่ต่ำกว่าระดับการก้าวขึ้น-ลงตามปกติ

ผู้คนในเมืองอาจจะทำบันไดโดยให้ลูกบันไดยาว—สั้น แค่นั้นก็ได้ตามแต่จะต้องการ แต่ชาวบ้านหลายรายจะใช้เชือกมัดรอบศีรษะคนให้มาบรรจบกัน ที่ตั้งจุมูกเพื่อใช้เป็นระยะความยาวของลูกบันได ที่ยึดถือเช่นนี้ก็เพราะเชื่อว่าการกระทำดังกล่าวประหนึ่งได้ถ่ายโสทประสาทตาและหูไปไว้ที่บันได เวลาขึ้นลงจึงเสมือนว่าบันได “มีตา หู มีหูฟัง” คนที่ขึ้น—ลงจะไม่พลาดพลั้งด้วยมีสิ่งที่ยึดเตือนให้ระมัดระวังอยู่เสมอ

เมื่อทำบันไดเสร็จและพร้อมที่จะใช้การก็จะหาด้ายสีมาผูกรอบหัวแม่บันไดเพื่อ “เรียกมึงเรียกขวัญ” เป็นสิริมงคลแก่บันไดใหม่และผู้อยู่อาศัย ด้ายที่ใช้ข้างต้นจะเป็นสีอะไรก็ได้ยกเว้นสีดำซึ่งเชื่อว่าเป็นสีแห่งความอัปมงคล สีที่ใช้กันมากได้แก่สีแดงและสีขาว แถวสุโขทัยนิยมใช้ด้ายสองสีนี้แต่ชาวบ้านเขตสุพรรณบุรีและกาญจนบุรีชอบเพิ่มสีใดสีหนึ่งเข้าไปเพื่อให้ครบสามสีด้วย เชื่อในเรื่องจำนวนเลขสามสำหรับการเคารพบูชาซึ่งถือว่าเป็นเลขมงคล การผูกด้ายนั้นบางทีเช่นชาวสวนแถบนนทบุรีจะทำขวัญหัวแม่บันได เช่นนี้ทั้งสองข้าง ขณะที่ชาวนาบางปলাম้าและบางลี่ สุพรรณบุรีจะกำหนดกันให้ผูกด้ายเฉพาะหัวแม่บันไดข้างขวาเท่านั้น ระหว่างที่ผูกด้ายก็จะพูดแต่สิ่งที่ดีงามซึ่งจะเป็นศรีแก่ผู้ที่อยู่อาศัย บางทีว่า “ปู่กะได ย่ากะได ลูกหลานขึ้น—ลงก็จะช่วยปกปักรักษา อย่าให้ตกให้หล่น...”

คราวเทศกาลงานบุญสงกรานต์เมื่อกลับจากวัดจะมีน้ำมนต์มาประพรมบ้านเรือนและบันไดเพื่อขับไล่สิ่งเลวร้ายอยู่เสมอ

การกระทำเช่นข้างต้นเป็น นัยบอกให้รู้ว่าชาวบ้านต่างเชื่อว่ามีภูติผีวิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ที่บันได บ้างก็เปรียบหัวบันไดทั้งซ้าย—ขวาประหนึ่งศีรษะของบิดา—มารดา บางคนก็ว่า คือหัวของปู่—ย่า ด้วยความเชื่อเช่นนี้จึงมีข้อห้ามหลายอย่างตามมาเช่น ไม่ให้นั่งคาบบันไดกลัวว่าผีจะผลักให้ตกเรือนลงมาได้ ห้ามข้ามหัวบันได เพราะอาจจะถูกเสียดท้องขึ้นมาในทันที ใครที่ตีพื้นหัวบันไดก็จะปวดหัวป่วยไข้ได้เช่นกัน บ้างก็ยึดถือบันไดเป็นที่พึ่งในยามคับขันอย่างเช่นกรณีของนายกองนบ้านยั้งทะลายซึ่งกำลังจะไปเกณฑ์ทหารที่อำเภออุทอง ขณะที่ภรรยาใกล้คลอดบุตร จึงวิตกกังวลต่าง ๆ นานากลัวว่าจะต้องถูกเกณฑ์ไปเป็นทหาร ลุงเขยของนายกองนจึงแนะนำให้ให้นำเหล้า 1 ขวด และรูป 5 ดอกไปบอกกล่าวแก่แม่บันไดว่า “แม่บันไดพาลูกไปแล้วก็พาลูกกลับ...” ผู้รู้ในท้องถิ่นอธิบายถึงการถือเคล็ดในคำพูดข้างต้นต่อไปว่า “แม่บันไดกับลูกบันไดไม่เคยพลัดพรากจากกันฉันใด คนที่อยู่ในเรือนชานก็จะกลับคืนสู่เหย้าฉันนั้น” ผลปรากฏว่านายกองนจับได้ใบดำ พอกลับมาอีกหาไก่ต้ม 1 ตัว เหล้า 1 ขวดมาเป็นเครื่องเช่นแม่บันไดเพื่อเป็นการขอบคุณบันไดบ้านของตน

อีกคำรบหนึ่ง การที่บันไดซึ่งไม่ผู้ก่อเกิดมา
หักพังไปในขณะที่ขึ้น — ลงก็เชื่อว่าเป็นลางบอก
เหตุอีกสถานหนึ่งเช่นกัน

คติ ขั้วห้ามและความเชื่ออย่างข้างต้นต่างเป็นสิ่งที่มีความหมายต่อผู้คนในวัฒนธรรมดังกล่าว การเพิกเฉยและละเลยใน ความสำคัญของสิ่งเหล่านี้มักก่อให้เกิดความขัดเคือง ร้าวฉานและแตกแยกระหว่างคนต่างวัฒนธรรมอยู่เสมอ ดังตัวอย่างที่พัฒนากร ชาวกรุงเทพฯ รายหนึ่งได้ประสบมาระหว่างที่ไปปฏิบัติงานอยู่ที่บ้านหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย ขณะที่กำลังดูการพัฒนาอาชีพทอดผ้าพันเมืองตามบ้านอยู่นั้นพัฒนากรนายนี้ได้ขึ้นไปชมผ้าทอบนเรือนของชาวบ้านหลังหนึ่ง เพื่อยุเอเอาเท้าไปวางบนหัวบันไดบ้านของเขา เจ้าของบ้านเห็นเข้าก็เอะอะโวยวายว่าไปเหยียบย่ำหัวพ่อ-แม่ของเขา ต้องขอโทษกันหลายครั้งกว่าจะเข้าใจกันได้

สำหรับผู้คนตามชนบทแล้วบันไดมิใช่สิ่งก่อสร้างที่เป็นเพียงส่วนประกอบของอาคารบ้านเรือนเท่านั้น แต่บันไดยังเป็นตัวอย่างหนึ่งในผลพวงแห่งแบบแผนการดำเนินชีวิตของผู้อยู่อาศัยใน

ท้องถิ่น ความรู้ วัสดุที่ใช้ทำและคติความเชื่อที่เกี่ยวกับบันไดล้วนแต่เป็นสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ การที่แต่ละท้องถิ่นแต่ละบุคคลและแต่ละยุคสมัยใช้บันไดแตกต่างกันออกไปน่าจะสะท้อนให้เห็นถึงความสอดคล้องระหว่างสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติกับความเหมาะสมทางสังคมวัฒนธรรมได้ส่วนหนึ่ง ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อรู้จักเลื่อยไม้แปรรูปหรือมีของสำเร็จรูปในการก่อสร้างทั้งเครื่องไม้ อิฐ ปูน กระเบื้อง และเหล็ก ฯลฯ จำหน่าย ผู้คนส่วนใหญ่ในปัจจุบันจะหันไปใช้วัสดุที่มีความมั่นคง แข็งแรงเหล่านั้นแทนเครื่องไม้ไผ่และไม้จริงที่เคยหาได้และใช้กันมาแต่กาลก่อน ขณะเดียวกันก็ไม่ละทิ้งคติความเชื่อทั้งหลายที่เกี่ยวกับบันได โดยเฉพาะประเด็นที่ว่าด้วยจำนวนลูกบันไดแบบอย่างการดำเนินชีวิตเช่นนี้คงจะมีอยู่ต่อไป ตราบใดที่ยังถือว่าสิ่งนี้เป็นส่วนสำคัญประการหนึ่งในสังคมและวัฒนธรรมไทย แต่ก็เป็นที่น่าสงสัยว่าการสร้างสิ่งใหม่ๆ ที่รับลอกเลียนแบบมาจากวัฒนธรรมอื่น เช่น บันไดหนีไฟ บันไดเครื่องบิน และบันไดเลื่อนจะถือคติเดียวกันกับบันไดอาคารบ้านเรือนหรือเปล่าหนอ!

ภาพที่ 1
โรงเรียนวัด เมืองเก่า
จังหวัดสุโขทัย

ภาพที่ 2
บ้านไฉเจาะ 7 ชั้น
บ้านโคก อุ้มทอง
จังหวัดสุพรรณบุรี

ภาพที่ 3
บ้านไฉชนิดไม่ติดอยู่กับที่ บ้านทุ่งหลวง จังหวัดสุโขทัย

ภาพที่ 4
บ้านไฉเชิงตะกอน วัดลาย ทุ่งหลวง จังหวัดสุโขทัย

ภาพที่ 5 ศาลพระภูมิแถบบ้านวัดตึก อำเภอบ้านลาด จังหวัดสุโขทัย

ภาพที่ 6 บ้านโตขึ้นศาล
เจ้าพ่อพระศรีอริย บ้านป่ายาง
ศรีสังขาลย์ จังหวัดสุโขทัย